

A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor történetének első irodalmi forrása. (1511.)

A XIII. század első felében (1225 körül) alapított pálos szerzetesrend történetének írói¹⁾ egyértelműen megállapítják, hogy a Buda melletti Szent Lőrincről elnevezett kolostor a páloskolostorok között az első helyet foglalta el. A kolostor, amely rendi alapítású volt, a rend negyedik provinciális alatti épült 1300 és 1304. között. Valószínű, hogy Buda országos szerepének kialakulása is szerepet játszott a kolostor helyének megválasztásában. A kolostor a Hárshegy délnyugati oldalán a Szép Juhászné szőrzőhely előtt terült el azon a helyen, amely a középkorban a Nándorhegy nevet viselte. Eggerer, a pálosrend egyik történetírója költői képben írja le a kolostor fekvését, amelynek »falai egész nap a város felett fénylettek, este pedig karcsú árnyéka egészen a városig nyúlt le.«²⁾

A kolostor történetével a hazai irodalom igen sokszor és behatóan foglalkozott,³⁾ ami a hely vezetőszerepét és reá vonatkozó emlékek sokaságát tekintve könnyen érthető. De a kolostor életének van egy kimagasló eseménye, amit az egyetemes egyház történetének írói sem mellőznek el, amikor a szentek életének misztikus fejezeteiben Remete Szent Pál életét, holttestének vándorlását és csodáit írják le. A kolostornak ugyanis az a dicsőség jutott osztályrészül, hogy falai között pihent Szent Pál, az első szent remete, a későbbi jámbor eremiták mintaképe.

¹⁾ Mindazt, amit a Szent Lőrincről mevezett kolostorról az eddig előkerült okleveles és archeológiai maradványok elmondanak, irodalmunk közzétette. A közelmúlt régészeti kimutatásai azonban arra a reményre engednek következtetést, hogy ásatások útján a híres és nagyszerű pálos-templom és kolostor maradványai az eddig ismerteknél nagyobb mértékben kerülnek majd elő és azok, akik eddig azt állították, hogy maradványai teljesen eltűntek, túloztak.⁴⁾ Míg a folyamatban levő ásatások a kolostor fizikai meghatározásához és archeológiai ismertetéséhez szolgáltatnak kiegészítő adatokat, addig a kutatás területén oly nagy szerepet játszó szerencsés véletlen folytán előkerült a magyarországi pálosirodalom egyik legfontosabb terméke is, amely többek között a kolostorhoz fűződő eseményeknek egykorú és kellőleg fel nem használt adatait, nevezetesen Szent Pál tetemeinél történt csodáknak gazdag sorozatát tartalmazza.

A mű címe a következő:

Vita diui Pauli	
primi heremite	folio. 1.
Translatio eiusdem sancti viri:	folio. 5.
Lectiones in eius die festo	folio. 9.
Miracula eiusdem beati Pauli.	folio. 11.
Vita sancti Antonij abbatis.	folio. 24.
Carmina siue meditationes in vitam domini nostri Jesu christi.	folio. 24.
Oratio ad honorem Marie virginis	folio. 53.
Psalterium beate virginis.	folio. 56.

Matthias Milcher

librarius Budensis.

4°, 1 nn, 61 n + 1 nn fol. tab. [teljes oldalú fametszet a levél mindkét oldalán. Az utolsó levél második oldalán István generális felhívása, amely szerint figyelmezteti rendtársait, hogy Szent Pál életéről szóló nyomtatványok közül csak azt a kiadást vásárolják meg, amelyet Milcher Mátyás budai könyvárus nyomtatott ki.]

Colophon: Expliciunt preclara opuscula quam loculentissime impressa ad laudem gloriam et honorem altitonantis eterni Dei: atque diui Pauli primi heremite Venetiis anno virginei partus. 1511. die primo Decembris. Impensis Matthie Milcher librarii Budensis: arte autem Jacobi pentii de leucho.^{4a)}

A mű szerzője — mint a szövegből megállapítható — frater Valentinus, akinek családi neve — mint látni fogjuk — talán »Hadnagy« volt és akit bibliografiáink Magyarországi Bálintnak (Valentinus de Hungaria) neveznek. Fenti munkájában elárulja,⁵⁾ hogy 1490-ben a budaszentlőrinci kolostorban élt és ugyanott 1507-ben mint hitszónok működött. Említett munkáján kívül volt még egy könyve: a »Practica anni M.CCCC.XCVII.« c. asztrológiai mű, amely Krakóban 1496. végén került sajtó alá. E könyvnek egyetlen csonka példányát a krakkói egyetemi könyvtár őrzi. A mű szerzőjéről annyit árul el, hogy a szabad mesterségek borostyánosa.⁶⁾

A könyv, amelyet a közelmúltban a Fővárosi Könyvtár vásárolt meg külföldről, eddig sem volt ismeretlen. Eggerer Annalesiben Szent Pál csodáiról szólva bizonyításképen határozott utalás történik egy Krakóban, 1507-ben megjelent Bálint pálos szerzetes által írt könyvre, amelyben Szent Pál csodáinak gazdag sorozata van megörökítve.⁷⁾ Horányi⁸⁾, egy

XVIII. századi, a pálosrend íróit felsoroló kéziratos mű az Országos Levéltár kamarai osztályában,⁹⁾ Estreicher lengyel bibliografiája¹⁰⁾ és Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára¹¹⁾ mind Eggerer közlésére vezethetők vissza, amint ezt Fraknoi Vilmos már megállapította, akinek először került kezébe a római Biblioteca Angelica-ban a mű 1511. évi kiadása. Ballagi Aladár Buda—Pesti bibliografiája szintén megemlíti e művet, anélkül, hogy az Eggerer által említett 1507. évi kiadásra utalna.¹²⁾ A Fővárosi Könyvtárba ugyancsak az eddig egy példányban ismert 1511. évi kiadás került. Az ismert két példány között a különbség mindössze annyi, hogy a Fővárosi Könyvtár példányában a kétoldalas fametszet Szent Pál életrajza és translatiója között szerepel számozatlanul a mű negyedik számozott levele után, míg az Angelica könyvtár példányán a képek második számozatlan levelet töltik be.

A könyv 1507. évi kiadása mindeddig nem került elő, noha állítólag ezt ismerték, használták, viszont az 1511. kiadásnak nyomát a pálosok műveiben nem találjuk. Ha elfogadjuk, hogy e műnek két kiadása volt, úgy közöttük eltérések állhatnak fenn. Nem lényegbevágó az az eltérés, amely Szent Pál csodatetteinek előszavában az Eggerer által szösz szerint közölt 1507. szöveg és az 1511. kiadás szövege között van. Feltűnő azonban, hogy Bálint munkájának címe és tartalma lényeges részeinek ismertetése Eggerernél teljesen hiányzik és a pálosrend évkönyvei csak azt említik, hogy Bálint munkája a csodák sorozatát közli, noha a mű Szent Pál életéről és translatiójáról szóló fejezeteinek ismertetésére az évkönyv megfelelő részeiben lett volna alkalom. Az Országos Levéltár kamarai osztályában levő kézirat Magyarországi Bálintról vett adatait szintén Eggererből merítette. Igaz ugyan, hogy a könyvek idézése az elmúlt századokban ritkán pontos és az idézéseknél gyakran csak tartalmi utalással találkozunk. Az idézett szövegekben mutatkozó eltérések magyarázata lehet továbbá az is, hogy a Bálint által használt kéziratok a rend más íróinak is kezébe kerültek és a különböző célra készült szövegekben a forrásként használt munkát némiképp módosították. Erre példaként áll előttünk László siklói várnagynak 1422-ben történt föltámadása, amelyet Bálint mindössze öt sorban említ meg és megjegyzi, hogy e történetnek nyomtatásban való kiadását a jövőre bízta. Eggerer viszont ezt az esetet nagy részletességgel közli.¹³⁾

Természetesen Bálint munkája felhasználásának mellőzése nem elegendő ahhoz, hogy föltevéssünk, amely szerint a kérdéses 1507. évi kiadás csak Eggerer által egyedül említett csodák leírását tartalmazta volna, kellően indokoltnak tekinthessük, különösen mivel más bizonyítékaink mellett szólnak, hogy a Fraknoi véleménye alapján kialakult fölfogás a mű két kiadásáról épen nem áll vitán felül.

Remete Szent Pál életének, translatiójának és a két eseménycsoport kritikusi adatainak összegezése után ugyanis Bálint elmondja, hogy István generális prior 1507-ben bízta meg őt a szent életének megírásával. Munkája nehézségeinek részletes elmondása után magyarázatait így keltezi: »Anno christi. Millemiso Quingentesimo septimo. Quartodecimo kal. Decembris editio finit.« Vagyis munkáját 1507. november 18-án fejezte be. Ennek az adatnak az alapján az idő rövidege és a nagy térbeli távolság technikai nehézségei miatt bajosan tételezhetjük fel, hogy Krakóban még ez évben

valóban kinyomtatták volna a munkát. Igaz, hogy 1507. és 1511. között hosszú idő mulott el. De lehet, hogy Bálint 1507. évi adata csak a mű első részének megírására vonatkozik, míg a további részek kidolgozása a későbbi évekre esett. Lehetségesnek tartjuk továbbá, hogy Eggerer nem használta fel a mű impresszumának 1511. évi adatát és tisztán a szerző megbízatásának 1507. évére tekintve ez utóbbi évszámmal jelölte meg Bálint munkájának megjelenését. Mint láttuk, Bálint első munkája Krakóban jelent meg 1496-ban, ahol Bálint talán egy ideig tartózkodott. Nem valószínű-e, hogy Eggerer Bálint első munkájának megjelenési helyét ismerve, második művének megjelenését is tévesen Krakóban jelölte meg?

Mindezek után István generális felszólítását, amely szerint Remete Szent Pál szerzetének tagjai a Szent életrajzának csak azt a kiadását vásárolhatják meg, amely Milcher Mátyás budai könyvtárosnál jelent meg, úgy értelmezzük, hogy a tilalmat a generális elsősorban a Szentről közléken forgó életrajzokra azoknak hibás, az olvasók megtévesztésére alkalmas adatai miatt léptette életbe. Már pedig ennek nem lenne elégséges magyarázata akkor, ha Bálint atya műve 1507-ben Krakóban már egyszer megjelent volna, mert a pálos rendházak e kiadás példányait 1511-ig bizonyára megszerezték volna. És ugyanez okból Milcher számára nem is járt volna haszonnal a mű újbóli kiadása.

* * *

Mielőtt a mű tartalmi ismertetésébe fognánk, foglalkozunk fametszeteivel, amelyek a könyv szellemének és irányának kérdésében lényeges adatokat árulnak el.

A két fametszet közül az első talpig páncélba öltözött lovagot ábrázol, oldalán karddal, jobbában buzogánnyal, baljában lobogóval. Balra a fej fölött e szavak olvashatók: »Ne corrupas laborem meum.« Ennek értelme csak az lehet, hogy a szerző tiltakozik munkájának elrontása, vagy félremagyarázása ellen. Ezt a figyelmeztetést még megerősítik a példányunkban a képet megelőző nyolcadik levél utolsó sorai: »finit vita Sancti Pauli primi heremite. Maximo labore limatum: castigatum: politumque opus: rasor aut pictor corrumpere noli: quod si in scedis tuis aliquid superfluit vel deficit ne mireris. Hec pagella non tibi deest nisi tu ei desis.« Vagyis a szerző megköveteli, hogy a Szent Pált ábrázoló metsző vagy festő szorosán ragaszkodjék az ő leírásához még akkor is, ha ezzel ellenkezésben álló adatok állanának rendelkezésére. Alul két nyomtatott szó áll: »Hadnagy Balinth.« Ez minden valószínűség szerint a könyv szerzőjére utal, akinek eszerint családi neve Hadnagy volt. Az a magyarázat, amely szerint a Hadnagy szó köznévvé, amely Bálintnak a szerzetbe való lépése előtt katonai mivoltát jelentené, erőltetettnek látszik. A páncélos vitéz inkább mint az ellenállás, a fenyegető fellépés szimbóluma fogható fel. A metszet-levél másik oldala Szent Pált halála alkalmával ábrázolja, balján gloriolás remetével: Remete Szent Antallal, jobbán szerzetessel, akinek kezéből írástekerces nyúlik le: »sana me Pater« felírással.

A kép felett nyomtatott szöveg: »Hec est vera dispositio membrorum Pauli primi heremite in hora obitus sui ut sanctus tradit hieronymus: et deroges ei qui ipsum in colubro depingit.« Ez a figyelmeztetés folytatása az előbbi kép és szöveg magyarázatának és tartalma nem lehet vitás. A kép azért készült, hogy Szent Pált a hagyományokhoz híven ábrázolja és ellentmondjon azoknak, akik őt ujjatlan tunicában (colobrum = colobium) ábrázolták. A kép ugyanis Szent Pált pálmaháncsból font ruhában mutatja be, úgy hogy a Szent a pusztában élt. Ez a háncsból készült ruha attribútuma maradt a világ hiúságát megvető remetének, amelyhez a Szent ábrázolásánál szigorúan ragaszkodtak. Bálint munkájának első, Szent Pál életét tárgyaló részében, amely nyolc fejezetre oszlik, a fejezetek egy-egy részint álló, részint fekvő képecskével vannak díszítve. A hatodik kép Szent Antal látogatását és a holló-hozta kenyérral való megvendégelését ábrázolja, a nyolcadik képen pedig az a jelenet van megörökítve, amint Szent Antal az oroszlánok által vájt gödörbe temeti Szent Pált. Mind ezeken a képeken, mind pedig az 1540-ben kiadott pálosbrevárium,¹⁴⁾ valamint Pongrácz Ignác »Triumphus Pauli«¹⁵⁾ című munkának címképén is figyelemmel kísérhetjük Szent Pál ábrázolását s megállapíthatjuk, hogy a szerzők tiszteletben tartották Bálint figyelmeztetését. Ugyanezt bizonyítja a Garády Sándor által felfedezett, állítólag a XVI. század elejéről és a budaszentlőrinci kolostor területéről származó faszobor is, amely a Szentet a Bálint által előírt ruhában mutatja.

* * *

A mű a Szentlélek segítségül hívásával kezdődik: »Invocatio sancti spiritus in sequens opusculum comportationis« címmel az első levél második oldalán 12 szakaszos, egyenként négy soros verset találunk. Ezután Szent Pál életének leírása veszi kezdetét, melynek előszavában a szerző kijelenti, hogy a Szent Jeromos féle életrajzot, sok könyvtár átkutatása után, a legmegbízhatóbb munkákból merítette. Miután bizonyítja, hogy Szent Pál volt az első remete, elmondja a Szent életrajzát, mely csekély stiláris változattal Eggerernél és az »Acta Sanctorum Ungariae« című műben is megjelent, de a Szent első remete voltát bizonyító szöveg nélkül. Az Acta Sanctorum a Szent életrajzának bevezetésében forrásként különböző régi martyrologiumokra utal, de az itt közölt évszámok pontosan megegyeznek a Bálint munkájában később, a translatio után közölt évszámokkal.

Remete Szent Pál életrajza után Bálint a Szent testének további sorsát írja le. A középkorban nagyon elterjedt és hazánkban is »Legenda aurea« vagy »Lombardica historia« néven ismert »Szentek élete« című mű, amely megbővítve több kiadást ért el, nem tud Szent Pál testének további sorsáról. A Szent magyarországi vonatkozásairól az egykorú bizánci és velencei írók közül egyedül Dandalus tesz említést, a hazai irodalomban azonban az eseményről röviden Küküllei János,¹⁶⁾ Ranzanus,¹⁷⁾ Bonfini¹⁸⁾ is megemlékezik. A karthauziak legendagyűjteménye, az Érdy kódex néven ismert kézirat már bővebben leírja az eseményt.¹⁹⁾ Volt azonban egy XIV. századból származó latin kézirat is a Szent magyarországi átvételének történetéről, amelyet még a XVII. század közepén ismertek.

A kéziratot Johannes Gamans jézustársasági szerzetes másolta le Bollandus világhírű nagy műve, az »Acta Sanctorum« számára (megjelent 1663-ban) és a szent történetének írói megegyeznek abban az állításban, hogy a kézirat első kiadását az Acta Sanctorum közölte. A kéziratot Fuhrmann Mátyás jeles pálos író rendezte ismét sajtó alá. A mű bő kritikai jegyzetekkel 1799-ben jelent meg Pesten Patzkó József nyomdájában »Anonymi Hungarici de translatione S. Pauli Thebaei« címmel. A munka szerzőjét általában Alsáni Bálint pécsi bíboros püspök személyében,²⁰⁾ Áldásy Antal pedig a püspök környezetének egyik tagjában keresi,²¹⁾ aki az átszállítás történetét 1381. és 1385. között írhatta meg, mivel Alsánit csak mint püspököt nevezi meg, bíbornoki méltósága megjelölése nélkül.

A »Névtelen magyar« munkája azonban a XIV. század elején sem volt ismeretlen. A Bálint által a translatióról közölt szöveg ugyanis szóról-szóra megegyezik az állítólagos XIV. századi kézirat szövegével. Fel kell tehát tennünk, hogy a szövegnek vagy maga Bálint volt a szerzője, vagy pedig a translatio régi szövegét a budaszentlőrinci kolostorban őrizték meg és a szöveget Bálint is ismerte. Az előbbi esetben a kézirat XIV. századi származása természetesen megdőlni fog. A kéziratot ma már nem ismerjük, de azok a bizonyítékok, amelyeket Fuhrmann a kézirat XIV. századi származása mellett felhoz, éppen nem meggyőzőek. A szentlőrinci kolostorban élő »regia turba monachorum, qui sub titulo dicti patris degunt et sancta observatione militant« és »in quo loco suffragium beati pauli humiliter implorantibus, innumera beneficia largiuntur: prestante domino nostro jesu christo« szavak csak azt árulják el, hogy a szerző a helyszínen élt és munkáját a rendelkezésére álló adatok alapján állította össze. Nincs bizonyíték, hogy akár a bollandisták, akár Fuhrmann, akinek szövegkritikája csak a történelmi adatok megállapítására szorítkozott, a szöveget íráskritikai elemzésnek is alávetették volna.

Tudjuk ellenben, hogy Bálint munkája minden fejezetéhez megjegyzéseket közöl, melyekben beszámol arról is, hogy munkája egyes részeihez milyen források állottak rendelkezésére. Szent Pál életéről és testének sorsáról szóló fejezetek után különösen is hosszú fejtegetésekben írja le, mily nagy fáradságába került a különböző történetek és krónikák egymással ellentmondó adatainak megrostálása. Különösen az évszámok megállapítása körül volt sok nehézsége. Jacobus Bergomensisből és a Chronica Martiana-ból vett adatok alapján hosszas bizonyításokba bocsátkozik a »Lombardica Historia« adatainak megcáfolására. A szent test transtiójának kérdésére térve át, egy régi feljegyzés alapján közli, hogy Szent Pál teste 829 évig volt Konstatinápolyban. A reliquiáknak 141 évig tartó velencei őrzése és magyarországi elhelyezésének évszáma között ez a megjegyzés olvasható: »Ex sermone plenus dulcedine«, amiből egy másik hagyomány vagy kézirat felhasználására következtethetünk, bár ennek forrását ma már nem ismerjük, mert az egyetlen beszéd, amely e korból ránk maradt a »Karthauzi névtelen« beszéde ép ezekben az adatokban súlyos tévedést árul el. Lajos király halálának idejét — mint mondja — a »Chronica Hungarorum«-ból állapította meg. (Ugyanitt Ptolemeus alapján közli, hogy Theba Budától 2790 mérföldnyire van, a percek számításán kívül hagyva.) Fejtegetéseit itt azzal végzi, hogy neve közlését elhallgatta

volna, ha nem kellett volna attól tartania, hogy sokan nevének elhallgatását arra magyaráznák, hogy ez bizonyítékainak más szöveggel való ellentmondása miatt történt. Ez a kijelentés pedig azt jelenti, hogy munkájáért vállalja a felelősséget, adatait bizonyítani tudja. Ha a Szent testének átvitelét csak egyszerűen egy meglevő régi szövegből másolta volna le, úgy nem bocsátkoznék magyarázatokba, hanem forrását megnevezve közölné az iratot. Mindezek alapján nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a translatio szövegét a történeti adatok felhasználásával Bálint állította össze. Az ő közlését használta fel a pálos brevárium szerkesztője és a Gamans által leírt kézirat Bálint szövegének másolata volt. Bálint munkáját használhatta föl beszéde szövegében a »Karthauzi névtelen« is, bár az évszámok szempontjából pongyolán.

Bálint munkája elsősorban arról értesít, hogy Remete Szent Antal isteni sugallat által vezetve oroszlánok segítségével a sziklás völgyben keresztény hívőkhez méltó szertartással helyezte Szent Pál testét a thebai földbe 342-ben. És hogy a nagy Szent érdemei a helyszínen tisztességben részesüljenek, a sír mellé néhány szerzetest rendelt, akik ettől kezdve itt folytatták életüket. Sok év múltott el, amidőn 1169-ben Mánuel bizánci császár a Szent romlatlan testét Konstatinápolyba vitte és ott az általa épített »Ecclesia S. Marie Pervilepti id est circum septa« (Szűz Mária bekerített egyháza) templomában a hívek tiszteletére elhelyezte. A szent fejet azonban Rómába, a kereszténység fővárosába vitték. A »Karthauzi névtelen« a templomot így említi: »Asszonyunk sziz Máriának egyházában, kit ennen maga a császár rakatott vala.«¹¹) Orosz pálos író Synopsisában pedig így ír róla: »Manuel császár (1169. körül) megparancsolta, hogy a szent testet helyezték el a boldogságos Szűz új templomában, amelyet ő építtetett.«²²) A templom építésének ideje és Mánuel császár személye körül lappangó hibát először Flaminius Cornelius velencei tanácstag vette észre, amidőn a »Névtelen magyar« ellen intézett iratában adatainak megbízhatóságát kétségbevonta. Fuhrmann azonban a kételyeket Anonymus Hungarus említett kiadásában teljesen eloszlatta és a vita során kiderült, hogy a templom neve »Periblepta« és jelentése nem »körülkerített«, hanem »speciosa«, fényes volt. Nem is Komnenos Manuel császár, hanem II. Romanus Argyros császár építette. Ipolyi Arnold 1862-ben a Corvina maradványok felkutatása céljából Konstatinápolyban tartózkodott és figyelme erre a kérdésre is kiterjedt.²⁴) Sikert is felfedeznie a »S. Maria Periblepta« templomot, ahol egykor Remete Szent Pál teste nyugodott és tanulmány keretében összeállította a templomra vonatkozó adatokat. Ő is arra a következtetésre jut, hogy a templomot Romanus császár építette: ebben őrizték Szent Kelemen fej ereklyéjét; valamint Remete Szent Pál testét is. Szent Kelemen ereklyéje később innen a clugny-i monostorba került és valószínű, hogy vele együtt Remete Szent Pál ereklyéjének egy részét is oda vitték. Ezért olvassuk a francia martyrológiában, hogy remete Szent Pál testét Clugnyben őrzik.²⁵) Ipolyi megállapítása után most már nem lehet kétely, hogy Remete Szent Pál teste valóban hosszabb ideig Konstatinápolyban pihent. Arra azonban mindmáig nincs pontos adatunk, hogy mikor vitték oda Thebából a Szent testét. A hagyomány szerint — amelyet Bálint leírása is támogat —, nem Romanus császár, a templom alapítója, hanem egyik utóda, Komnenos

Manuel helyezte el 1169-ben a szent testet a »Maria Speciosa« konstatinápolyi egyházában.

Bálint munkájának további leírását követve tudjuk, hogy 1240-ben Lanzalo Jakab velencei polgár Szent Pál életén elmélkedve és példáján lelkesülve elhatározta, hogy Szent Pál testét a konstantinápolyi egyház Péter nevű apátjáról elkéri és hiteles okiratokkal együtt azt Velencébe magával viszi. Tervét végre is hajtotta és Velencében a Szent Remete testét a Szent Juliánnak szentelt templomban helyezték el. Amint a bollandisták is megjegyzik, e följegyzés hitelt érdemel, mert 1240-ben Konstantinápolyban az úgynevezett latin császárság uralkodott, amely a negyedik keresztes hadjárat alkalmával 1204-ben létesült. A keresztesek a velencei hajóhad segítségével foglalták el 1203-ban Konstantinápolyt és a város, amíg a latin császárság meg nem dőlt (1261.), a velencei patriarka joghatósága alá tartozott.²⁶⁾

Idők multával — folytatja Bálint — az egyház szentjeinek sorába emelte Szent Pált és követőinek száma állandóan gyarapodott. Különösen Magyarországon tisztelték Szent Pált és követői számára a magányban számos kolostor épült. Történt, hogy Nagy Lajos négyéves háborúba keveredett a velenceiekkel és azzal a tervvel foglalkozott, hogy ha a velenceiek erejét megtöri, teljesíti a pálosok régi kívánságát és Remete Szent Pál testét Magyarországra hozza. Érthető a pálosok kérélmé, mert Nagy Lajos a szerzetesek között leginkább őket kedvelte, gyóntatója is mindig pálos volt; Erzsébet királyné, Nagy Lajos anyja hasonlóan nagy kegyekben részesítette a pálosokat. A királynak, — mint egy legenda szerint a pálosok megjövendölték —²⁷⁾ sikerült Velencét legyőzni és néhány keresztény fejedelem kérélmére 1381. augusztus 8-án békét kötött ellenségeivel. A velenceieket e békekötés évi 7000 arany adó fizetésére kötelezte és Bálint szerint a békének egyik pontja volt, hogy Remete Szent Pál testét a velencei köztársaság Nagy Lajos királynak engedi át. Az ereklye átvételére Nagy Lajos Alsáni Bálint pécsi és Horváthi Pál zágrábi püspököket több főrangú emberrel követségbe küldte. A követek nagy körültekintéssel jártak el tisztükben útközben átvették Szent Pál ereklyéit, amelyekhez a velenceiek még a Heródes által megölt aprószentek reliquiái közül kettőt is átengedtek. Szent Pál ereklyéit díszes művű faszekrényben vitték el 1384. október 4-én éjjel, hogy a nép dühét elkerüljék. A követség szerencsésen megérkezett Budára, ahol a király udvara, a főpapság és főnemesség a hívő néppel együtt égő gyertyák között nagy áhitattal fogadta. Remete Szent Pál testét először a királyi vár Szent János kápolnájában helyezték el és őrizetére a pálosrend szerzeteseit rendelte ki. Még ugyanez év november 14-én Demeter esztergomi bíboros érsek a püspökök, szerzetesek és világiak fényes kíséretében a szent testét a Budáról nyugatra két mérföldnyi távolságra fekvő hegyen épült, Szent Lőrincről elnevezett kolostorba kísérték. (Az ereklyét 1486-ban a kolostor Szent Pál kápolnájában díszes márványkoporsóba helyezték.) Az érsek a napot, mint Szent Pál translatiójának ünnepét, a pálosok ünnepeinek sorába iktatta és hogy a szent ereklye látogatását előmozdítsa, mindazoknak a hívőknek, akik a szentségekhez járulnak és a translatióra emlékezve a szent ereklyét meglátogatják, egy évi búcsút engedélyezett.²⁸⁾

A pálosok ezentúl évenként nagy fényvel ülték meg a Szent átvitelének ünnepét. Maga Lajos király, aki a velenceieken aratott győzelmét Szent Pál közbenjárásának tulajdonította, a Szentet Magyarország védőszentjévé választotta. A pálos évkönyvek tanúsága szerint a Szent többször közbenjárt Magyarorszáért. Midőn Mátyás király 1475-ben Szent Pál ünnepén a Moldvát pusztító Ali bég seregét leverte, győzelmét a szent remete közbenjárásának tulajdonította, mert az ő oltalmába ajánlotta magát és seregét. 1480-ban nagy szárazság végínséggel fenyegette az országot. Ekkor a pálosok szentéletű generálisa Boldog Gergely 300 szerzetessel körmenetben vonult Szent Lőrincről a királyi vár kápolnájába. A szentek ereklyéit és köztük bizonyára Remete Szent Pál testét is magukkal vitték. A körmenet imádságokkal és énekekkel, valamint szent mise bemutatásával igyekezett Isten segítségét kiérdemelni. Az istentisztelet után Mátyás megvendégelte a pálosokat. Alig értek haza, hatalmas eső kerekedett és ezért a nép őket ezentúl »esőthozóknak« nevezte el.

A Szent Pál ereklyéjének a szentlőrinci kolostorban való elhelyezésével végződik Bálint munkájának a translatióra s vele kapcsolatos eseményekre vonatkozó része. De tudomásunk van arról, hogy Nagy Lajos király gondoskodása nemcsak az ereklyék megszerzésére terjedt ki, hanem az ereklye valódiságának megállapítására is. Úgy látszik, a relikviák teljességéről vagy hitelességéről kétely merült fel azért, mert kitűnt, hogy a szent test egyik kezén három ujj hiányzik. Valószínű, hogy e hiányt az átadásnál nem állapították meg, mert 1382-ben Lajos király azzal a kéréssel fordult a velencei köztársasághoz, hogy írásos bizonyítást tegyen Szent Pál testének azonosságáról, miután annak egyik kezéről három ujj hiányzik.²⁹⁾ Nem tudjuk, tesztelte-e a köztársaság Lajos király kívánságát, de a király megkeresése valószínűleg nem csak abból a célból történt, hogy a hiányzó három ujj felől bizonyítást szerezzen, hanem azért is, hogy az ereklyék valódiságáról hivatalos nyilatkozat álljon rendelkezésére.³⁰⁾

Az ereklyék valódiságának kérdésével azután a XVIII. századig senki sem foglalkozott. Benger Miklós pálos író, aki Eggerer munkáját folytatta, egy kéziratban maradt »Chronotaxis« című művében azonban már kételkedik, hogy a velenceiek Nagy Lajosnak Szent Pál egész testét, vagy akár csak egy részét is átadták-e, mert a velenceiek azt állítják, hogy a szent test még mindig városukban a Szent Julián templomban van.³¹⁾ Flaminius Cornelius pedig — említett iratában — a »Névtelen magyar közlésének hitelességét kétségbe vonva tagadta azt is, hogy a szent test Magyarországra került és arra hivatkozott, hogy azt még mindig Velencében őrzik. Fuhrmann válaszában elismerte ugyan, hogy az ereklyék egy kis része Velencében maradt, de az irodalmi források egész tömegével bizonyította, hogy a szentnek nagyobb része hazánkba jutott.³²⁾ 1808-ban Sándor István a Bécsben kiadott »Sokféle« című művében Eszterházy Pál gróf pécsi püspöknek a pálosrend generálisának velencei látogatásával kapcsolatban, amikor megmutatták neki Szent Pál relikviáit, azt a következtetést vonja le, hogy a test nem volt Magyarországon s ez a hiedelem a vakonhívés gyümölcse. A kérdéssel újabban Rupp Jakab³³⁾, Ipolyi Arnold³⁴⁾ Sulyok Károly³⁵⁾ és Pámer László³⁶⁾ foglalkoztak, akik Küküllei, Ransanus és Bonfini tanúságtétele mellett főként azt hangoztatják, hogy Demeter

esztergomi bíborosérsek, akit a történelem körültekintő, jártas és tudós férfinak ismer, bizonyára nem mulasztotta el, hogy a Szent ereklyéinek valódiságáról mindjárt az átvételnél biztosságot ne szerezzen. Ma a történelem egybehangzó tanúsága szerint biztosnak vehetjük, hogy Szent Pál teste Velencéből Budaszentlőrincre került. Vissza Velencébe nem kerülhetett, hiszen a szent test sorsát végig figyelemmel kísérhetjük. Ha tehát a velencei Szent Julián templomban Szent Pál ereklyéit tisztelik, úgy ezek az ereklyék a szent testnek csak részei lehetnek, amelyeket magyarországi átvitel alkalmával otthagytak.

Midőn Remete Szent Pál testét Konstantinápolyból Velencébe vitték, a Szent fejereklyéje már Rómában volt. Innét IV. Károly császár, a nagy ereklyegyűjtő 1355-ben magával vitte Csehországba és 1357-ben Prágában helyezte el. A fejereklye történetének további fejleménye II. Lajos magyar királyhoz fűződik. A király ugyanis a pálosok kitartó sürgetésére illőnek tartotta, hogy miután Szent Pál teste Budaszentlőrincen van, ott legyen annak feje is. 1522-ben, mint cseh király Csehországban járva azzal a kíváncsággal lepte meg a rendeket, hogy Szent Pál fejét engedjék át neki. A csehek kifogásokat emeltek, de a király Karlstein várába sietett, ahol a fejereklyét tartották. A király személyesen akarta az ereklyét kikeresni, ez azonban nem sikerült neki. A csehek ugyanis attól való félelmükben, hogy az ereklyét tőlük elviszik, a fejet egy takaróba burkolták és Szent Anasztázia fejének jelölték meg. Egy szentéletű pap azonban megmondta a királynak a cselt és így a király rátalált az ereklyére. Mindjárt Budára hozta, egy ideig magánál tartotta, azután pedig a pálosoknak adta át. Így beszéli ezt az eseményt Gyöngyösi³⁷⁾ és utána Eggerer³⁸⁾ A történetet megerősíti II. Lajosnak 1523. március 8-án Báthory István nádorhoz intézett levele, amelyben a király értesíti a nádort, hogy az ereklyét sikerült megtalálnia és hamarosan magával viszi Magyarországra. Másnap a király kíséretében levő váci püspök ír a nádornak; tudatja vele az ereklye megszerzését s hozzáteszi, hogy most ő őrzi azt. Gyöngyösi még azt is elmondja, hogy az a pap, aki elárulta Lajos királynak Szent Pál fejének rejtkehelyét, csak a királyhoz való meneküléssel menthette meg életét a feldühödött csehek elől. Püskösöd táján összeült a nagykáptalan és Orbán pápa ünnepén fényes körmenetben vonultak be a pálosok Budára, ahonnan Simon zágrábi püspök fényes kísérettel vitte ki az ereklyét. A két menet a kapun kívül találkozott; itt a pálosok átvették Szent Pál fejét és Te Deummal, himnuszok éneklése közben Budaszentlőrincre vitték át, ahol a királyi család és az előkelők jelenlétében egyesítették a Szent testével. Szent Pál feje sok hányattatás folytán nem maradt meg oly épen, mint teste. Tulajdonképpen csak a fejszontjait hozták haza, haja és szakálla elveszett.³⁹⁾

Meg kell még emlékeznünk az ereklye további sorsáról. A mohácsi vész után a török felvonult Budára. A szerzetesek Budaszentlőrincről is jórészt elmenekültek. Míg rendszeren 500 körül volt itt a szerzetesek száma,⁴⁰⁾ a török mindössze 25 pálost talált a kolostorban, akiket azután kegyetlenül fölkoncolt. Feldúlta a templomot, oltárokat, szobrokat, sírokat, egyházi szereket azonban nem talált, mert azokat még idejében elrejtették. Szent Pál ereklyéi is egyelőre elkerülték a pusztulást, mert a pálosok azt még idejében Trencsénbe, Zapolai János vajda várába vitték. 1527-ben azután

leégett Trencsén vára s akkor odaégett az ereklye is; egyes részecskék maradtak csak meg belőle, amelyeket a pálosok még idejében elküldtek nagyobb kolostoraikba. ⁴¹⁾ Kétséges, hogy a Szent testének elpusztulásával a fejeklye is elpusztult-e. Nincs biztos adatunk ugyanis arra nézve, vajjon a szent testtel a fejet is Trencsénbe szállították volna. Orosz pálos író ugyan azt állítja, hogy Trencsén pusztulásakor a fej is elégett, ⁴²⁾ de erre történelmi adatunk nincs. Ipolyi Arnold lehetségesnek tartja, hogy a fejeklyék egy része Bécsújhelyre került, mert Forgács történelmében hiába kereste Szent Pál fejének sorsára vonatkozó, Orosz által idézett adatot. A Nemzeti Múzeumban levő ereklyetartó-mellszobor eredetének kérdéséről tárgyalva fölveti azután a lehetőséget, hogy a mellszobor valamelyik szentnek fejeklyetartó hermája, ámbár nem határozható meg, hogy kit ábrázol. Szent Pál relikviái Trencsénbe való átvitelének történetét érintve, lehetségesnek tartja, hogy a mellszobor épen Szent Pál fejeklyéjének hermája, melyet a trencsényi tűzvész alkalmával megmentettek. ⁴³⁾ Szent Pál ábrázolásáról főtebb elmondottak alapján azonban nem tartjuk valószínűnek, hogy a herma, amely az ábrázoltat nyírott szakállal és gallérral ellátott palástszerű öltözékben mutatja, a szent jólismert attribútuma nélkül, valóban Szent Pál hermája lenne.

* * *

Bálint munkájának következő fejezete Szent Pál ünnepének szentleckéit foglalja össze. Ez a fejezet szent Jeremostól átvett három lectioból áll, amelyet a szent officiumában mondtak. Mielőtt a következő fejezet tartalmi ismertetésére térnénk, ismernünk kell a helyet, ahol Szent Pál relikviái nyugodtak.

A budaszentlőrinci kolostorban, mint már említettük, az ereklyék a kolostor Szent Pál kápolnájában nyertek elhelyezést. A kápolna eddig ismert építészeti adatai a kolostorban 1486-ban megindult nagyobb építkezésekkel kapcsolatosak. Erről az évről jegyzi meg Gyöngyösi, hogy a kolostor költségén felépítették Szent Pál kápolnáját és a Szent koporsójával együtt a templom északi oldalán, egészen az ablakig helyezték el. ⁴⁴⁾ A kápolna építését valószínűleg csak 1492-ben fejezték be. A kápolnában az ereklyék díszes márványkoporsóban feküdtek, amelyet Dénes testvér — Gyöngyösi szerint csodás munkával — faragott. A márványkoporsó fedele — úgy látszik — nyitva volt és a szent testét üveglap fődte le. ⁴⁵⁾ Az ereklyék az új márványkoporsóba Benedek generális alatt kerültek (1492—96.). A szent Pál kápolnája, amelyben egy oltár Szent István király tiszteletére volt szentelve, nem épült össze a templommal, hanem annak északi oldalán volt s a kolostor folyósójára nyílt. ⁴⁶⁾ A szent hely maradványainak felkutatása most van folyamatban, Szent Pál koporsójának márványtöredékét azonban megkímélte az idő a végső enyészettől. A koporsó márványtöredéke, amely azt a jelenetet ábrázolja, amint Szent Pál lelkét az angyalok a mennybe viszik, a Nemzeti Múzeum régiségtárában van. ⁴⁷⁾

* * *

A műnek helytörténeti adatok és magyar történelmi vonatkozások szempontjából legértékesebb része a negyedik, amelyben Bálint Szent Pálnak segítségül hívása mellett a Magyarországon történt csodákat foglalja össze 81 fejezetben. Összesen 82 csodát említ, amely azonban nem teljes sorozata a Szent magyarországi közbenjárásának. A karthauzi névtelen,⁴⁸⁾ Gyöngyösi⁴⁹⁾ és Eggerer⁵⁰⁾ is tudnak olyan csodákról, amelyeket Bálint nem említ. Mint a szerző is mondja, Szent Pál kápolnája falain még számos csoda jele van, amit nem tudott mind összeszedni, mert csak Isten tartja számon mindazt, amit Szent Pál kezdettől fogva művelt. A csodák sorozata előtti bevezetésében pedig a következőkben foglalja össze a csodák összeállításánál követett eljárását: »Igitur frater mi charissime: et pie lector: hec miracula de infinitis ut ita loquar pauca: que dominus est dignatus ostendere meritis sanctissimi confessoris sui Pauli primi heremite: meis de manibus accipe: namque hec sunt que in manus meas incidere potuerunt: nec putes me eorum in stilo auctorem sed potius ita factum esse ut sicut invenire potui ita et collegi: excepto quod sicut potui emendavi: volebam etiam illa denuo ad aliquam elegantiam stili trahere.« Vagyis ne higyje valaki, hogy ő írta meg a csodákat, mert ő csak a meglevő leírásokat gyűjtötte össze, ahol szükségesnek mutatkozott, stílárís módosításokkal. Azoknál a csodás eseteknél, ahol ő mint szem és fültanú szerepelt, vagy amelyeknél a fogadalma beváltására érkező zarándok neki mondotta el a vele történt csodás eseményt, természetesen saját maga tapasztalásából merített, aminek így még jelentősebb értéke van. Hogy a jegyzőkönyvnek szavait többször szóról-szóra idézi, arra bizonyíték az évszámok közlésénél az ilyen fogalmazás: »anno presentis s. 1490.« és a csodák első személyben történő elbeszélései.

Isten és szentjének segítő közbenjárásába vetett hit, a kegyelem állapotának elnyerése és a velejáró tisztultabb lelkeség jellemzi mindazokat, akik a csodák passzív szereplői voltak. És miként azok, akikkel a csoda történt, Bálint is nem az ész bírálatára, hanem a jámbor hívők számára ajánlja a csodák olvasását: »non ea ad subsellia iudicium sed ad aures pie zelantium offero.« Bálint a csodákra vonatkozólag az egyház álláspontját a következőkben fejezi ki: »hos itaque sanctos licet dominus deus illo iam ditavit premio in celis: quod oculus non vidit: nec auris audivit: nec in cor hominis ascendit: et ostendit eis magnam multitudinem sue dulcedinis tamen eorum etiam corpora is terris derelicta humane laudis minime voluit defraudare preconio: quinimmo signiorum et prodigiorum cumulata multitudine honorare«. Majd Szent Pálra térve át, így folytatja: »Inter quos velut lucifer inter alia sidera celi Paulus primus heremita miraculorum multitudine et magnitudine excellentissimo jubare clarescit. Ita ut etiam si homines tacerent lapides clamarent. Nec mirum: cum etiam spiritus maligni omnium honorum inimici: quorum laudibus non egent: per obsessorum ora in eius laudes coram precioso eius mausoleo sepissime prorumpere sunt coacti. Et cum hec omnia ita sint et plus quorum dicitur vel dici potest sint: quis contentum celorum dormire faciet ut sileant laudum carmina Paulo.«⁵¹⁾

Hogy Szent Pál élete is a csodás jelenségek sorozata volt, azt a Szent életrajzából, valamint azokból a későbbi történetekből ismerjük,

Hec est vera dispositio membrorum Pauli primi heremite in hora obitus sui vt sanctus tradit Hieronymus: z deroges ei qui ipsum in collobro depingit.

Remete Szent Pál halála. A Vita divi Pauli... 1511. c. mű fametszete.

**Breviariū ordinis fratrum eremi-
tarū scti Pauli primi eremite itera-
ta castigatione recognitum
cum plena rubrica.**

Posterior labor, priore sepe melior.

Remete Szent Pál látogatása Remete Szent Antalnál.
A Breviarium ord. fratrum eremitarum . . . 1540. címlapja.

Remete Szent Pál apoteozisa.
Pongrácz Ignác : Triumphus Pauli . . . 1752.
c. munkájának címképe.

amelyek minden Szent alakját körülveszik. Szent Pál első életrajza a hozzánk korban igen közeleső Szent Jeromostól, ettől a csodálatos szellemű egyházatyától származik, aki a Szent életét Remete Szent Antal közlése alapján tette ismertté a keresztény világ előtt.

A keresztény világban a csoda, ha kritériumai az egyház tanításával nem ellenkeznek, történelmi tényé válik. A csoda ugyanis a saját szerű keresztény állapot jele, amely az Isten és az ember közötti mérhetetlen, de mégis áthidalható távolságot és egyszersmind az Istennel való közlekedés tényét jelenti. A vallás szemével nézve Isten és az ember a csoda által oly közel érhetnek egymáshoz, hogy a természetfölötti világrend jelensége is szinte természetes folyású lesz. Ezáltal azonban nem szűnik meg természetfölöttivé lenni, de úgy a jelen miliójébe van ágyazva, hogy csak Isten közelségébe és közvetlen hatásába vetett hittel érhető meg. Abban a gyötrő feszültségben, amely a csodák létrejöttének gyakran előjelenése, a csoda valóságos kisülés, amint Nagy Szent Gergely igen találóan nevezi: *miraculis coruscare*. A távolság Isten és ember között igen sokféleképpen fogható fel; ennek a viszonyoknak pedig eredménye lehet vagy a teljes egyesülés, vagy a teljes elszakadás. A középkor szentjeinél a földről csak egy ugrás volt az égbe, ahol azonban a távolság olyan nagy lesz, hogy csodát nem fogadunk el, ahol a szentírás csodáit is és minden csoda csiráját az Isten-ember istenfiúságát is tagadásba vesszük, ott a kereszténység is tagadásba kerül és az értelem, a hit kézzelfogható adottságait szétzúzza. Ahol viszont a csoda a természettel annyira egybefonódik, hogy problémátikus volta eltűnik, ahol Isten minden dolognak emberi normája lesz, ott a kereszténység is a végét járja, ott a hit a szemléletbe olvad bele.⁵²⁾ A csoda a középkori ember lelkéhez a konkrét valóság erejével kapcsolódott. Amit az értelem tagadott, a hit világossága pótolta és a meggyőződés erejével ruházta fel. Nem a maga, hanem a jövő, a történelem számára gyűjtötte a bizonyítékot, amellyel a csodát igazolta. Igaz, hogy ezzel sokszor nem is annyira a csodát, hanem gyakran inkább hitét igazolta.

Bálint az általa ismert csodás eseteket nem időrendben közli. A sorozat elején azoknak a csodáknak leírását látjuk, amelyekről részletesebb tudósítás marad fenn, vagy amelyek nagyobb jelentőségűek voltak, sokszor a hely és idő megjelölése nélkül. Csak a VI—LV. fejezetekben találunk kronológiai sorrendet, még pedig nemcsak az évek, hanem a hónapok és napok sorrendjét tekintve is. Egy napra nem ritkán több eset bejelentése is esett. Ezt az ötven fejezetet Bálint egy külön jegyzőkönyvből vette át, amelyet pontosan vezettek, míg az 1465. előtti eseményekről csak véletlenül maradt fenn egy-egy eset emléke. 1472. után 15 esztendő múlt el anélkül, hogy följegyzés történt volna. 1550-től kezdve az a gyakorlat kezdett meghonosodni, hogy minden csodás esetről külön nyilatkozatot állítottak ki. A sorozatban nyolc ilyen eset fordul elő, amelyek közül négyet a felgyógyult betegek, négyet pedig a pálosok foglaltak írásba.

Az elbeszélte események közül elsősorban azokkal foglalkozunk, amelyekben Buda helyrajzi viszonyaira találunk adatokat. Ilyen mindjárt a II. fejezetben közölt esemény: a Baranya megyei Körtvélyes községben 1485-ben néhány család a batai Szent Vér ereklyének felkeresésére zarándokolt el. Hazatérve útközben egy ötéves gyermek hirtelen rosszul lett

és meghalt. A kétségbeesett anyának azt a tanácsot adták, hogy gyermekét a közelfekvő község temetőjébe temessék, hogy a holttest a nagy melegben oszlásnak ne induljon. Mások azonban a szülőket arra biztatták, hogy tegyenek fogadalmat Szent Pál ereklyéinek felkeresésére, hiszen közismert már az isteni kegyelem csodálatos megnyilatkozása Szent Pál közbenjárása által. A szülők erre alázatos szívvel a Szenthez folyamodtak. A csoda megtörtént: a gyermek halotti leplét fölfedve, visszatért az életbe. A szülők szegénységük miatt csak 1490-ben teljesíthették fogadalmukat. Ekkor a Szentnek az országban levő zavarok miatt budai kápolnájában elhelyezett ereklyéjéhez zárandokoltak (*Bude in capella sua propter regni disturbium*) és a szerzeteseknek, valamint számos embernek elmondták az esetet. Ilyen a III. fejezetben elbeszélte csoda is, amely 1490-ben történt: egy szegedi varga teljesen elvesztette szemévilágát. Kilenc hónapig élt teljes vakságban és munkaképtelenné vált. Kétségbeesett helyzetében eszébe jutott Szent Pál, akinek érdemeire való tekintettel Isten már gyakran művelt csodát. Reményteljesen hívta őt segítségül és megígérte, hogy ha visszanyeri látását, elzarándokol Szentlőrincre. Az éjjel egy tisztas öregember jelent meg álmában és harsány hangon felszólította, kövesse őt. Reggelre útrakészen, szemévilága birtokában háza előtt találta magát, úgyhogy arra gondolt, álma folytatódik. Végre megértette, milyen kegyelemben részesítette őt az Úr. Haladéktalanul Budára ment, ahol a szent holtteste feküdt (*ubi eedem sanctissime reliquie illo tempore depausabant*) és teljesítette fogadalmát. 1490-ben, amikor Orbán pápa ünnepén Szent Pál ereklyéjét Budáról nagy ünnepségek között kolostorába visszavitték (*de buda ubi tunc propter regni disturbia pausaverant*), délután Bálint atya még Budán Szent Pál házában tartózkodott (*me buda domo sancti pauli remanente*). Történt ekkor, hogy a házban tartózkodó Miklós nevű asztalosnak egyéves gyermeke arccal a víztartóba esett és csak a lába maradt kint a vízből. Csak négy óra múlva fedezték föl, amikor már megfulladt. A gyermeket élesztgetni próbálták, nagymennyiségű vizet vertek ki belőle, de minden hiábavaló volt. A szülő ölébe vette gyermekét és nagy jajveszékülésére az egész ház összefutott. Meghallotta a zajt a kolostor tisztas szakácsnő matrónája, Liza is (*matrona devotissima liza coquine officio occupata*). Lement és vigasztalni, erősíteni kezdte az egybegyülteket. Majd fölhívta a figyelmet Szent Pálra. Szavaira a szülők térdre estek, segítségül hívták a Szentet és fogadalmat tettek az ereklyék fölkeresésére. Maga a szakácsnő térdre esve kérte az Istent, hogy a Szent érdemeire való tekintettel segítsen a szegény szülőkön. Amint könyörgését bevégezte, a gyermek mindjárt feltámadt. A szülők a gyermekkel Szent Pálhoz zárandokoltak és mindenkinek szemeláttára nagy jámborságukról tettek tanúságot. (*cap. I.VII.*) Ugyanez évben egy jámbor asszony első évében járó fiacskája ragályos betegségbe esett és egy hétig még az anyatejet sem vette magához. Halálraélva anyja Budára vitte őt a szent ereklyékhez, hogy ott a gyermek felgyógyulásáért imádkozzék. Éppen délidőben érkezett meg, amikor a kápolna is zárva volt, a szent test őrizetére rendelt szerzetesek pedig az ebédutáni nyugalmat élvezték. Az asszony gyermekével erre a ház felső részébe (*domum superiorem*) ment és fölkereste a tisztas korú szakácsnét, aki előtt előadta gyermeke baját. A szakácsné azt válaszolta

neki, hogy meg kell várni, míg a szent testet őrző szerzetesek nyugalmukból fölébrednek, amikor is mindjárt kieszközli, hogy az anya gyermekével a kápolnába jusson. A gyermek azonban anyja karjában meghalt. Az anya keserves könnyekkel öntözte a holttestet, az öregasszony pedig, akivel a gyermek rokonságba volt, követte az asszony példáját. De hamarosan magához tért és kérte az anyát, hogy Szent Pál érdemeire való hivatkozással imádkozzék 15 Miatyánkot és Üdvözlégyet és higgyen abban, hogy Szent Pál közbenjárására Isten a gyermeket feltámasztja. A hitetlenek számára hihetetlen megtörtént. Mielőtt még imáját bevégezte volna, a gyermek magához tért és egészsége annyira helyreállott, hogy mindjárt két ízben is táplálkozott. Az ereklyéknél azután hálát adtak és a gyermek máig is jó egészségnek örvend. (cap. IV.)

Szent Pál holtteste tehát nem volt állandóan Szentlőrincen, hanem a zavaros időkben, amikor a hely nem nyújtott elég biztonságot, az ereklyét Budára vitték Szent Pál kápolnájába. A budai pálos kápolna helyére vonatkozólag történetíróink véleménye mindmáig eltérő. Eggerer a budai pálos templomi alapítását 1382-re teszi és a következőket mondja: »Ludovicus rex fratribus nostris magnificum intra Budenses muros domicilium cum ecclesia, indito illi nomine S. Pauli concessit, ea quidem intentione, ut si quandoquiem martialibus disturbis a S. Laurentii coenobio, longius inde dissito, exulare cogerentur, eo securitatis causa velut ad asylum vacandae pietati commigrarent...«⁵³⁾ Ezt az adatot Bél Mátyás⁵⁴⁾ és a nyomán induló történetírók is felhasználják és a kolostort a mai Víziváros területére teszik. Rupp külön fejezetet szentel a vízivárosi páloskolostor leírására.⁵⁵⁾ Divald pedig a kolostor helyét így határozza meg: »Tótfalu szomszédságában állhatott Remete Szent Pál temploma és a pálosok kolostora, még pedig az itt volt törökkorbéli mecset után ítélve, valószínűleg a mai Bécsikapu alatt a Várhegy északi lejtőjének közepe táján.«⁵⁶⁾ Knauz Nándor azonban⁵⁷⁾ megvizsgálva Eggerer mellett Ferrariusnak közlését és a zárda föl kutatására 1686-ban kiküldött bizottságnak jelentéseit, arra a következtetésre jut, hogy Ferrariusnak állítása bizonyításra szorul, mert a pálos jegyzőkönyvben látott külvárosi kolostor romjai más kolostor maradványai is lehettek, amit maga a bizottság is elismert. Ha — folytatja — e pálos kolostor csakugyan a külvárosban épült volna, akkor mint már Schier⁵⁸⁾ és utána Katona⁵⁹⁾ is megjegyezte, nem érte volna el alapítása célját, mert a kolostor a külvárosban nem lett volna megerősítve. Szerinte sokkal valószínűbb, hogy Szent Pál kolostora a megerősített városban, vagy a várban volt. Erre mutat egy Hunyadi Mátyás korából fennmaradt legenda is.⁶⁰⁾ Ha e kolostor a külvárosban feküdt volna, akkor bajosan történhetett volna meg, hogy a királyi szolgák még a vacsora folyamán Mátyáshoz visszaérkeztek volna, különösen este, amikor a felvonóhidak fel és leeresztése hosszabb időt vehetett igénybe. De erre mutat az is, hogy Buda város közepén egy Szent Pál nevű utcáról tudunk, amely a benne vagy a közelében épült kolostorról nyerhette nevét. Szent Pál kolostoráról tudjuk, hogy itt temették el 1418-ban Dominici János raguzai érseket és magyarországi pápai követet. A kápolna falain viaszbrák, képek és fogadalmi emlékek függtek 1540-ig.⁶¹⁾ Amidőn a török Budát elfoglalta, a csontokat szétszórta és e szent helyet is elpusztította.

Legújában Gárdonyi Albert foglalkozott a budai páloskolostor kérdésével (Buda középkori helyrajza. Tanulmányok IV.) és annak a véleménynek ad kifejezést, hogy a pálosok sokszor említett alsóvárosi háza és egyháza azonos azzal a Szombat kapu előtti királyi házzal és kápolnával, amely valamikor Károly Róbert királyé volt és ezért »Chamerhof«-nak hívták. Ezt a házat, amelyben Szent Márton hitvalló tiszteletére kápolna is volt, Nagy Lajos király Szent Pál ereklyéinek, illetve ezen a címen a szentlőrinci kolostornak adományozta saját és szüleinek lelki üdvéért. 1423-ban a pálosok elcserélték ezt a házat Czillei Hermannal egy másik budai házért, amely a Középső utcában állott és dél felől Szűk-utcával volt határos. A pálosoknak különben a budai várban több házuk is volt, de a Szent Pál-utca (korábban Középső- és Francia-utca) elnevezését nem ezektől kapta. Az elnevezés onnan magyarázható, hogy a pálosoknak ebben az utcában levő házában helyezték el időről-időre Remete Szent Pál testét.^{61a)}

A csodák túlnyomó része nem a helyszínen történt, hanem az ország különböző vidékein, ahonnan a meggyógyultak fogadalmukhoz híven, a Szent testéhez zarándokoltak és elmondták a velük történt eseményeket. A Budán, Óbudán és Pesten részint a kolostor kápolnájában, részint a városokban történt nevezetesebb csodás eseményekről az elmondottakon kívül a következőket közöljük: 1465-ben Budán elfogtak egy nemes embert anélkül, hogy vétkes lett volna. Nyakára és kezére bilincseket vertek és börtönbe vetették. Őreitől megtudta, hogy kevés ideje van már hátra. Kétségbeesésében Istenhez és Szent Pálhoz folyamodott és erre hamarosan észrevette, hogy őrei álomba merültek, bilincseinek szorítása pedig annyira enged, hogy kezét könnyen kiszabadította. Kinyitotta börtönét, nyakán a bilincsel sikerült távoznia, kora hajnalban a szentlőrinci kolostorba ment, ahol a barátok éppen a hajnali primát mondták kórusban. Elmondva esetét, Szent Pál holttestéhez kért bemenetelt, hogy hálát adhasson. Hálaadása után megnyílt nyakbilincse is, amelyet örök emlékül a kápolna falára függesztett. (cap. VI.) 1467-ben történt Budán, hogy egy Keszzi nevű konfráternek (Kezzi) egyetlen lánya egy magas lépcsőről leesvén, nyakát szegte. Az apa nagy kétségbeesésében Istenhez és Szent Pálhoz fordult. Fogadalmat téve, a másfél óra hosszat holtan fekvő gyermek felnyitotta szemét és egészségesen fölkel. Szent Pál sírjánál följánlották ajándékaikat és nagy néptömeg közepette mesélte el a szerzeteseknek esetét. Hálából a testvéreket szent mise bemutatására kérte fel. (cap. VII.) 1472-ben a pesti Kis Istvánt elfogták, bilincsbe verték és a következő napon a szeme világától akarták megfosztani. Megszabadulása esetére fogadalmat tett, amire bilincseitől mindjárt megszabadult. Nagy örvendezéssel ment Szent Pál sírjához és esetét a testvérek előtt elmondta. (cap. VI.) Egy más alkalommal történt, hogy a szentlőrinci kápolnában a Szent Pál ereklye őrzője a sír előtt lenyugodott. Alvás közben lábán és kezén kígyó marta meg. A mart seb elmérgesedett, keze könyökig, lába pedig térdéig megdagadt. Ezt a bajt általában francvarrnak (franczuar vulgariter dicitur) hívták. Három héten át rettenetes kínokat szenvedett, de mégsem akart megválni őrhelyétől. Bajában sűrű imádságokkal fordult Szent Pálhoz és kezével a sarkofág üvegjének azt a részét simogatta, ahol a szent keze

volt. A seb lassankint meggyógyult és a beteg visszanyerte egészségét. (cap. LXVII.) Egy pestvárosi iskolába járó tanuló pedig megsüketült, de Szent Pál segítségét kérve visszanyerte hallását. (cap. LXVIII.)

Külön kell foglalkoznunk azokkal az esetekkel, amikor a Szent Pál segítségével részesültek nemcsak a szent testet, hanem Buda, Óbuda és Pest egyéb templomait, illetőleg a bennük elhelyezett ereklyéket is fogadalmából fölkeresték. Ilyen egy 1500-ban történt eset, amidőn egy emberen a franciabetegség (*morbus Gallicus*) annyira elhatalmasodott, hogy járni sem tudott. Megfogadta, hogy fölgyógyulása esetén felkeresi a Szent Szűz óbudai (*ecclesiam Beate virginis supra veterem budam fundatam*) alamizsnás Szent János és Szent Pál remete, továbbá Kozma és Damján templomát. (*beatorum Joannis elemosynarii ae pauli primi heremite et cosme damianique*). Fogadalmához hozzátartozott, hogy baját nyilvánosan elmondja. Betegségéből hamarosan kigyógyult és fogadalmát teljesítette. (cap. LXX.) Név és idő megjelölése nélkül közli Bálint első személyben mondva el a következő esetét: Kezem, lábam és vállam olyan betegséget kapott, aminek francvar lett az eredménye. Miután fogadalmat tettem, hogy meglátogatom a Boldogságos Szűz templomát és a budai várkápolnában levő alamizsnás Szent János sírját, nemkülönben Szent Pál remete holttestét, bajomból kigyógyultam. (*Ecclesiam Beate virginis ac ecclesiam seu capellam ubi iacet tumba santi Joanis elemosynarii in castro Budensi. cap. LXXI.*) 1500 novemberében egy írástudó ember beteg lett. Főként fején és torkán érzett nagy fájdalokat. Nem tudott enni és mindezekhez a varrak tömege lépett föl, amiből francvarr keletkezett. Miután az orvosok baján csak kevésbé tudtak segíteni, a szentekhez fordult és fogadalmat tett, hogy meggyógyulása esetén négy szent helyet keres föl: a Széplőtelen szűz óbudai templomát és itt tiszteletére misét mondat, Remete Szent Pál templomát Szentlőrincen, ahol ugyancsak szentmisét mutat be, a budai várban levő Alamizsnás Szent János sírját, hasonlóan szentmise bemutatással és végre a Szent Kozma és Damján vértanúknak pesti kápolnáját (*Ecclesiam intemerate virginis supra veterem budam fundatam . . . Et ecclesiam sancti pauli primi heremite supra budam constructam . . . ad tumbam sanctissimi patris divi Joannis elemosynarii nunc in castro budensi existentis . . . capellam sanctorum cosme et damiani martyrorum in pesth fundatam.*) Betegsége lassanként meggyógyult és mind a négy helyen kezeírását, amelyben elmondja esetét, a szent helyek falaira függesztette. (cap. LXXII.) 1498-ban egy írástudó ember (*litteratus*) oldal-, láb- és belbajokban szenvedett. A Szent Kereszt előtt fogadalmat tett, hogy fölkeresi Alamizsnás Szent János és Szent Pál sírját, nemkülönben a Szent Szűz óbudai templomát (*tumbam patris nostri sancti Joannis elemosynarii ac ecclesiam beati pauli primi heremite supra budam fundatam: nec non ecclesiam illibate virginis marie supra veterem budam fundatam*). Megfogadta azt is, hogy saját keze írása által teszi közhírré esetét, amint meggyógyul. Fogadalma után visszanyerte régi egészségét. (cap. LXXIV.) A következő esetet szintén a bajából felgyógyult írásából közli: Én, aki tanuló vagyok, különböző bajokban szenvedtem, főképen lépajban (*opilatio splenis*). Miután megfogadtam, hogy fölkeresem Szent Pál sírját, Kozma és Damján szentek kápolnáját, nemkülönben a Szent Szűz óbudai

templomát és Szent Gellért vértanú templomát (tumbam sancti pauli et capellam sanctorum cosme et domiani ac Beate virginis iuxta Budam veterem constructam: necnon sancti Gherardi martyris), miután e helyeket meglátogattam, mindjárt jobban éreztem magamat és a Szent Szűz, valamint a szentek segítségével visszanyertem régi egészségemet. (cap. LXXVI.)

Ezek szerint a Boldogságos Szűz óbudai egyháza, Alamizsnás Szent János, Szent Kozma és Damján, továbbá Szent Gellért vértanú kápolnája, illetőleg temploma voltak azok a szent helyek, amelyeket a felgyógyultak fogadalomból felkerestek.

Az óbudai Szent Szűz templom az úgynevezett Fehéregyháza már Nagy Lajos korában ismert hely volt, de fekvése ma sincs tisztázva, részletesebb adatokat pedig a helyről csak Mátyás király korában ismerünk. Mátyás királynak 1479-ben, IV. Sixtus pápához intézett levele szerint a mezőn és a hegyek alatt a budavári királyi palotából körülbelül egy mérföldnyire terül el, amelyet a magyarok megtérése után épült templomok között a legrégebbsnek tartanak. Fehéregyháza egykor plébániatemplom volt, akkor azonban csaknem teljesen elhagyatott. Mint plébánia, a budai prépost gondozása alá tartozik, aki azonban elhanyagolja a szent helyet. Hogy itt a Szent Szűz tiszteletét újra életrekeltsék, arra kéri a király a pápát, hogy Fehéregyházát a pálosok rendjének adományozhassa, amely híres feddhetetlen életéről és arról is, hogy a nép rajongó szeretettel viseltetik iránta. A pálosok 1484-ben veszik át Fehéregyházát, amelyet VI. Sándor pápa azonban ismét elvett tőlük. Tudjuk azonban, hogy 1539-ben a pálosok még itt tartózkodtak.⁶²⁾

Alamizsnás Szent János ereklyéinek helye a királyi vár kápolnája, amelyet Mátyás király nagy fénnel épített meg. Bonfini, Oláh Miklós és Bonbardi nagy lelkesedéssel írnak a kápolnáról, amelyhez Mátyás prépostságot is alapított. Ez volt a »Praepositura S. Joannis Baptisti«. A kápolna fényét emelte, hogy Mátyás király Alamizsnás Szent János testét, amelyet Temesvári Pelbárt szerint a török szultántól kapott ajándékba, e kápolnába helyezte. Schier az eseményt 1475. évre teszi, Knauz megállapítása szerint azonban az ereklye 1489-ben került Budára.⁶³⁾ A szent testet a királyi palotából a Pozsony melletti Máriavölgybe, a pálosok kolostorába, innen a pozsonyi királyi várba, majd 1530-ban a főtemplomba vitték.⁶⁴⁾

Szent Kozma és Damján pesti kápolnijáról Bálint közlése az egyetlen adat, amit ismerünk. Sem a XII. században épült pesti Boldogasszony templomában, sem az 1221-ben létesült Domonkos rendi Szent Antal hitvallóról elnevezett, sem az ugyancsak a XIII. században alapított Alcantarai Szent Péterről nevezett ferencrendi templomban, sem pedig a Zsigmond korában épült Szent Miklósról nevezett János vitézek konventje és templomában ismereteink szerint nem volt olyan kápolna, amely e Szentekről lett volna elnevezve. A klarisszákat ugyan (Assisi Szent Ferenc második rendjének női ága) az assisi Szent Damiano kolostorról, — hol először laktak — damjanitáknak is nevezték,⁶⁵⁾ de a rendnek csak Óbudán volt kolostora és fényes temploma, amelyről Zsigmond király 1391. évi oklevelében értesülünk először és amelyet Erzsébet anyakirályné épített⁶⁶⁾. Bálintról azonban, mint hitshónokról nem tehető fel, hogy nem ismerte volna a három város egyházainak fekvését.

Szent Gellért holttestét 1046-ban a jobboldali Pesten, a mai Tabánban, a Boldogságos Szűz templomában helyezték el és ez az a hely, amely egy 1236. évi okmányban »ecclesia B. Gerardi martyris de parvo Pest seu Cremfeld« szerepel. A holttest később a szent által Szűz Mária tiszteletére épített csanádi zárdába, végre 1400-ban Velencébe került a Szent Donát egyházba.⁶⁷⁾ Ha tehát Bálint ez időben Szent Gellért egyházáról tesz említést, ez csak ezt mutatja, hogy a tabáni Szűz Mária templom ez időben Szent Gellért egyházaként is szerepelt.

A fogadalmak beváltásánál szokásban volt, a fogadalmi emléktárgyakat, amelyek a betegségekkel voltak összefüggésben, a kápolna falára függeszteni, más esetben iratot függesztettek a falakra, ismét máskor pedig a csodás eseményeket közhírré tették. Ilyen az 1468-ban történt tiszavarsányi Péter esete, aki kezében öt hármás égő gyertyával érkezett a szent sírjához (quinque cereos triplicatos accensos). Hálát adva leborult a gyertyákat az ereklyékre helyezte, majd imádság után hangos szóval a következőket mondta: Szent Pál hálát adok a Mindenható Istennek és a te dicsőséges jámborságodnak. Súlyos bajban feküdtem, nem tudtam járni és alig hogy állapotom kissé jobbra fordult, ismét súlyos bajba estem. Midőn már csak a halálban reménykedtem, Szent Pál csodáira emlékezve, amelyek a hír szárnyán mindenütt ismertekké váltak, fogadalmat tettem, hogy szent ereklyéidet fölkeresem. Mindjárt jobban éreztem magamat és útra kelve az első napon félmérföldet, a másodikon két mérföldet mentem előre. Erőim napról-napra gyarapodtak és ma minden segítség nélkül, magam erejéből érkeztem meg Budára. Ezért megígérem, hogy ma és életem minden napján bárhol leszek, neved dicsőségét terjeszteni fogom. Mindezeket a szerzetesek és számos előkelő ember előtt hangos szóval mondta el. (cap. XI.) 1470-ben Óbudáról a Szentlőrinc kolostorba gyermekével egy tisztas asszony érkezett, aki előadta, hogy a gyermek szent Pál közbenjárására reménytelen betegségéből gyógyult föl és viaszszobrot ajánlott fel a kápolnafalra (cap. XII.) Ugyanez évben egy szanta ifjú gyógyult meg Szent Pál segítségével által és mankóját akasztotta a falra. (cap. XIII.) A váradi nemes asszony, akinek lábfájását gyógyította meg a Szent, viaszlabákat helyezett el a kápolnában. (cap. XIV.) Egy János nevű ember, akinek haldokló fiát a szülők fogadalma meggyógyította, fiával ajándékait is bemutatta a Szent koporsója előtt. (cap. XVI.) Egy német, aki Mátyás cseh hadseregének vezére volt, (?) amidőn kardjával önmagán halálos sebet ejtve, betegségéből sikerült felgyógyulnia, énekes misét mondatott Szentlőrincen és Szent Pál tiszteletére bőséges ajándékokat ajánlott fel. (cap. LII.) Az óbudai egyház lektorának Germannak francvarrban megbetegedett fia, gyógyulása alkalmával Szent Pál viaszba faragott képét vitte el a sírhoz hálája jeléül. (cap. LXIV.) Egy írástudó viszont, aki Szent Pál segítségülhívása mellett gyógyult meg, könyvet írt Szent Pál dicsőítésére. (cap. LXIX.) Ugyancsak egy írástudó, akit francvarr nevű betegségéből gyógyított meg a Szent, az esetről készített írást függesztette a kápolna falára. (cap. LXXV.) Érdekes annak az embernek az esete is, aki a távolból érkezett a sírhoz és élőszóval adta elő, hogy testében hat évig viselte egy nyíl vasát. Fogadalmára a vas kiment testéből és a vasat gyógyulása jeléül a kápolna falára tette. (cap. LXXVIII.)

Egy Lőrinc nevű, a szerzetesek szolgálatában álló világi emberről (conversus frater) pedig azt olvassuk, hogy bajából felgyógyulva egészségének jelvényét hagyta a kápolnában. (cap. LXXX.)

A csodák egy része a magyar történet általános eseményeivel kapcsolatos. Talán a koztolyáni cseh rablók elleni hadjáratral van összefüggésbe szántóteleki Mihály esete, akit tizenkettőmagával a cseh rablók elfogtak, kalodába zártak és halálra szántak. Fogadalmuk után azonban könnyen kiszabadultak a magas helyről (de loco altissimo et sublimi saltum dantes). A segítségben részesülők közül azonban csak Mihály teljesítette fogadalmát. (cap. XXVI.) A cseh háború emlékét idézi Écsi (de eech) Bertalan és György nevű két előkelő ember, akiket a cseh fogságból Szent Pál szabadított ki. (cap. XLI.) Mátyás hadseregének már említett német vezére szintén a cseh háború idején szenvedett sebesüléséből gyógyult meg. (cap. LII.) Egy nemes ember szolgája pedig ugyancsak Szent Pál közbenjárására szabadult meg Ragistryán vár börtönéből. (cap. L.) A Csanádban, Temesvár, Nagyvárad körül történt török pusztításokra jellemző esetek a következők. 1471-ben két nemes asszonyt fogott el a török. Az egyiket, Nagy Mátyás özvegyét Parodina várába hurcolta, de Szent Pál segítségével kiszabadult a fogságból. A következő éjjel azonban a szerbek a Szávánál ismét elfogták, de azután megkönnyörültek rajta. A másik asszony pedig Temesvár körül a török elől gyermekeivel az erdő sűrűjébe menekült és csodás módon szabadult meg. (cap. XXXIV.) 1471. karácsonya körül a török elpusztította Temesmegyét. Egy István nevű ember, akit a törökök körülfogtak, csodálatos módon szabadult meg. (cap. XL.) 1472-ben pedig a Csanádból származó Sárkány Balázst fogta el a török feleségével együtt. Törökországba vitte rabságba, ahol tíz évig éltek és két gyermekük is született. Majd eladták őket Palesztínába, (ad sepulchrum domini venditus) ahonnan gyermekeikkel együtt csodálatos módon szabadultak meg. (cap. XLIII.) Ugyancsak ez évben a csanádi dúlások alkalmával egy Benedek nevű embert sok más társával együtt a török a Morva folyóig hurcolt. Amidőn Szent Pálhoz fordultak, bilincseik viasként lágyultak meg s mindnyájan megszabadultak. (cap. XLVII.)

A bajok között gyakran szerepel az erőszak, amelyet védtelen, egyszerűbb sorsú egyének, de néha nemesek is, részint a nemesség, részint pedig útonálló garázdálkodása miatt szenvedtek el. Ilyen 1470-ben két somogyi embernek, leperdi Bálintnak és fiának Péternek esete, akik közül az elsőt egy nemes kalodába zárva megkínzott, a másikat pedig útonálló fosztottak ki. (cap. XXIX.) Ugyancsak ebből az évből olvasunk egy erdélyiről, akit bilincsbe vertek. (cap. XXXII.) Ilyen 1471-ből egy horvátországi nemesnek bebörtönzése Magyar Balázs által (cap. XXXVII.), 1472-ből a Debrecenből származó Margit nevű nő Demeter fiának háromhónapos bilincsekben tartása (cap. XLV.), két temesvári előkelő, öreg bíró esete, akiket ellenségeiknek vádaskodása királyi rendeletre börtönre ítélte. (cap. LIII.) Ismerünk 1472-ből egy vallomást, amelyet egy vasravert egyén mondott el Szent Pál sírjánál. (cap. LIV.)

Összefoglaljuk azokat a személy- és helyneveket, amelyekkel Bálint művének eme részében találkozunk. Személyneveink a következők: Somogyi Lőrinc Maloncsáról (I.), Keszi János Budáról (VII.), ceglédi

Balázs (VIII.), pécsváradai György pap (IX.), erpáli János káplán (X.), tiszavarsányi Péter (XI.), perileni Albert (XIX.), fehérvári Orbán pap (XX.), zombori Péter özvegye Anna (XXI.), Fejes Péter özvegye Tatáról (XXIII.), a cseh Balázs lerojdi özvegye (XXV.), szántóteleki Mihály (XXVI.), leperdi Bálint és fia (XXIX.), kékesi Péter özvegye (XXX.), újlaki Péter pap (XXXI.), Nagy Mátyás özvegye (XXXIV.), berényhidai Anján Péter és Jakab (XXXV.), fehérvári Kajdal Antal fia Imre (XXXVI.), Magyar Balázs (XXXVII.), sijdai Gellért és fia Osvát (XXXVIII.), temesvári István (XL.), écsi Bertalan és Gergely (XLI.), nelcseri Péter (XLII.), csanádi Sárkány Balázs (XLIII.), debreceni Margit özvegy (XLIV.), csanádi Benedek (XLVII.), váradai Balázs (XLIX.), tolnai Zsoldos Péter (LI.), pesti Kis István (LV.), Liza szakácsné (LVII.), sajónémeti Bálint (LVIII.), karai László földműves (LXI.), biharváradai Orbán (LXII.), Germán, az óbudai egyház lektorának fia (LXIV.), László siklói várnagy (LXXXI.).

A helynevek sora a következő: Országrészek: Erdély (XXXII.), Horvátország (XXXVII.), Egyházmegyék: pécsi (I., II., LXIII.), egri (V.), váci (LVI.). Vármegyék: Somogy (I.), Zemplén (V.), Csanád (XLIII., XLVII.). Folyónevek: Tisza (V., LXIII.), Morva (XLVII.). Helységnevek: Maloncsa (Maloncha) (I.), Körtvélyes (Kertroeljes) (II.), Szeged (III.), Káros (Karus) (V.), Bata (II.), Cegléd (VIII.), Pécsvárad (IX.), Tiszavarsány (XI.), Várad (XIV., XIX.), Eszlér (XVIII.), Perilen (XIX.), Zombor (XXI.), Tata (XXIII.), Kolozsvár (XXIV.), Lerojd (XXV.), Szántótelek (XXVI.), Szekszárd (XXVIII.), Leperd (XXIX.), Kékes (Kkes) (XXX.), Újlak (XXXI.), Szentmárton (D'zentmatnij) (XXXIV.), Berényhida (Berenhijda) (XXXV.), Fehérvár (XXXVI., LXXXVIII.), Sijda (XXXVIII.), Temesvár (XI., LXIII.), Écs (Éech) (XLI.), Melcseri (Melcherii) (XLII.), Debrecen (XLIV.), Ragistván (L.), Tolna (LI.), Veső (Vvesevv) (LVI.), Sajónémeti (Sajjanemethy) (LVIII.), Zágráb (LIX.), Káros (Karas) (LXI.), Biharvárad (LXII.), Siklós (Soklos) (LXXXI.) Bajcs (Baich) (LXXXI.).

Foglalkoznunk kell végre a közölt betegségek megnevezéseivel is. Leggyakoribbak az általános kifejezések, amelyek a bajt, rosszulétben, elgyengülésben nevezik meg (28 eset.). Öt esetben a baj hirtelen jött szerencsétlenség következménye: hét esetben a szem, három esetben a fül, két-két esetben a torok és láb betegségeiről hallunk és három esetben hirtelen halál következik be. Két esetben a bénulás (corpus meum medium ita aruerat quod neque meam manum dexteram, sed neque pedem sentirem, cap. VIII. — paciens . . . paralis in pedibus. cap. XX.) esetét, két esetben pedig általánosan megnevezve ragályos baj esetét látjuk. Egy esetben francia betegségben szenvedett a Szent Pál segítségével részeseülő beteg, egy esetben pedig démonok általi megszállástól szabadult meg. A betegségek megjelölésénél az általános körülírás vagy orvosi műszavak mellett néha magyar kifejezésekkel is találkozunk. Ilyenek a »francvarr«, amelyik hat esetben, a »feje nagy fájdalom« (fejtífusz?) és a hagymáz», amelyek egy-egy esetben fordulnak elő.

Bálint a történelem számára gyűjtötte a csodás gyógyulásokat s az volt a szándéka, hogy Remete Szent Pál segítségével való bizakodásra

intse az utókort: »Advolutus tuis genibus meis pedibus ventura generatio peto te: (ne) negligas miracula futura pauli patris tui sicut generatio negligit preterita« — fejezi be Bálint a csodák elbeszélését.

* * *

A csodák elbeszélése után a mű V. része következik. Ebben Euagrius papnak Ince püspök számára készített előszavát közli Szent Antal apát életéhez, majd pedig Athanasius püspöknek Remete Szent Antal életéhez írt előszava következik. Ezután magát az életrajzot írja le, amelyet Euagrius görögből latinra fordított és Szent Jeromos közölt. Ez a hosszú történet a mű 24—45. levelét tölti be. A 46. levélben áhitatos verseket találunk Jézus Krisztus életéről. E versek szerzőjét Bálint nem nevezi meg, de a versekhez hozzáfűzi: »hec frater meditare et vere inpinguabitur anima tua gratia Christi«. Az 53. levél 2. oldalán az Angyali üdvözlő ábrázoló rajzot látunk: »oratio beati Augustini eximii doctoris ad honorem virginis Marie« címmel. A cím fölött bevezető sorokban Bálint elmondja, hogy ezeket a Szent Szűz dicséretére írt énekeket a pécsi János püspöknek (Janus Pannonius) tulajdonították, aki kortársa és ő is ebben a hitben volt. De ez nem fedi a valóságot, mert a kolostor könyvtárában ezeket az énekeket oly kéziratban látta, amely a püspök koránál 150 évvel idősebb.

Hogy a kolostornak volt könyvtára, ezt nemcsak ebből a megjegyzésből tudjuk. Több helyen láttuk, hogy Bálint alapos irodalmi felkészültséggel dolgozott, könyvtárakat nézett át, amihez csak a helyszínen lehetett módja. A szentlőrinci kolostor könyvtáráról Gyöngyösi is több helyen megemlékezett. Így amikor Mihály doktorról, a kolostorban élt szerzetesről beszél, elmondja, hogy halála a kolostor könyvtárának nagy kárára volt, mert innét távozásakor sok könyvet vitt magával, amelyek most mind odavesztek. Gyöngyösi Directoriumában is említi, hogy mindenütt jó könyveket kell tartani, de különösen Szentlőrincen, hogy ezek a későbbi másolásoknak alapul szolgáljanak. Ügylátszik használták a szentlőrinci pálosok a Corvina könyvtárt is. Ismerünk egy orvosi enciklopédiát, amely Mátyás könyvtárában volt. Ebben orvosi receptet találunk, amelynek záradékában az áll, hogy ezt Szent Pál remetéi mind kipróbálták.⁶⁸⁾ Kérdés ugyan, hogy itt melyik pálos kolostorról van szó, de ha tekintetbe vesszük, hogy Szentlőrincen éltek a rend tudósai és hogy mennyire szerette ezt a helyet Mátyás király is, föltehetjük, hogy a könyv a szentlőrinci pálosok kezén fordult meg, sőt mint Schönherr Gyula gondolja, az ő birtokukba is került. A kolostor könyvtárának sorsáról Gyöngyösi elmondja, hogy a török pusztítás alkalmával Szentlőrincen 1000 forint értékű könyv veszett el.⁶⁹⁾

A Szent Szűz dicsérő énekek után a mű utolsó, 61. levelén két orációt találunk a Szűz Anya szüzességéről. Ezek a versek és könyörgések a középkori szerzetesi életben bizonyára általánosan használtak voltak.

De nemcsak ezek, hanem Bálint egész könyve is méltó emléke a középkori pálosok szellemi életének és egyszersmind imádságos lelkületének.

KELÉNYI B. OTTÓ

¹⁾ A rend történetének legnevezetesebb írói: Gyöngyösi Gergely: *Vitae fratrum heremitarum ord. S. Pauli primi eremite* c. megírta a rend történetét a magyarországi remeteélet kezdetétől 1500-ig. Három kéziratos példánya ismeretes a Pázmány Péter Egyetem könyvtárában; Eggerer András műve: *Fragmen panis Corvi Protoeremitici sive reliquiae Annalium Ord. fratrum Eremitarum S. Pauli. Vindobonae 1683.* Az évkönyvek II. kötetét Benger Miklós pálospap tette közzé: *Annalium Ord. fratrum Eremitarum S. Pauli . . . Vol II. Posonii 1743.* — Ezek alapján készült: Orosz, Franc.: *Synopsis annalium eremi-coenobiticorum . . . Sopronii 1747 és Szluha, Geo.: Compendium historiae . . . ordinis S. Pauli Vaciae 1804.*

²⁾ Eggerer p. 100.

³⁾ A kolostor kitűnő monografiáját Zákonyi Mihály írta meg: *A Buda melletti Szent-Lőrincz pálos kolostor története.* Bp., 1911. (Művelődéstört. Értekezések 50. sz.) Adatait egész tanulmányunkban felhasználtuk.

⁴⁾ Garády Sándor: *A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos kolostor. Különlenyom.: Tanulmányok Budapest multjából III. Bp., 1934. p. 9.*

^{4a)} Milcher Mátyás Kaym Orbánnal együtt még 1510-ben Lyonban az Ordinaríus Strigoniensis, 1514-ben pedig Bécsben a *Missale Strigoniense*t adta ki. Ez utóbbiban díszes kiadójelvénye is van. Bécsben szerepel, mint könyvtáros és kiadó 1514—1519. V. ö. Végh Gyula: *Budai könyvtárak jelvényei.* Bp., 1923.

⁵⁾ fol 11., 12., 20.

⁶⁾ Fraknói Vilmos: *Hadnagy Bálint munkái.* Magyar Könyvszemle 1901. p. 125.

⁷⁾ p. 163.

⁸⁾ *Memoria Hungarorum. Pars II. Viennae 1776.* p. 183.

⁹⁾ V. ö. Vincze Gábor: *A pálosok irodalmi munkássága a XIV—XVIII. században.* Magyar Könyvszemle. 1878. p. 24.

¹⁰⁾ *Polnische Bibliographie der XV—XVII. Jahrhundert.* Krakau, 1883.

p. 6.

¹¹⁾ III. p. 46.

¹²⁾ *Buda és Pest a világirodalomban.* Bp. 1925., 133. sz.

¹³⁾ *Vita divi Pauli* fol. 23. — Eggerer p. 167—170.

¹⁴⁾ *Breviarium ordinis fratrum eremitarum Sancti Pauli primi eremite. Anno 1540. Venetiis in Officina literaria Liechtenstein.* (Megvan a Fővárosi Könyvtárban B 0941/151. jelzet alatt.)

¹⁵⁾ Posonii, typ. Joan. Mich. Landerer. Anno 1752.

¹⁶⁾ *De Ludovico rege* c. 41 (a budai, dubniczi és Turóczi f. krónikában).

¹⁷⁾ *Epitome rerum Hungaricarum. Index* 19.

¹⁸⁾ *Rerum Hungaricarum dec. 2. lib. 10.*

¹⁹⁾ *Magyar szentek legendái a carthausi névtelentől.* Kiadta Toldy Ferenc, Pest, 1859. p. 149—163. Remete Sziz Szent Pál Ősönknek kihozásáról.

²⁰⁾ Pámer László: *Remete szent Pál és a pálosok.* Katholikus Szemle 1907.

²¹⁾ Alsáni Bálint. Bp. 1903., p. 79—85.

²²⁾ *Id. m. o.* 150.

²³⁾ *Id. m. p.* 2.

²⁴⁾ V. ö. Adalékul a pálosok magyar történetíróihoz. Magyar Lion. 1863.

²⁵⁾ *Acta Sanctorum Ungariae. Tyrnaviae 1743.* p. 33.

²⁶⁾ U. ott p. 41. — V. ö. még Pámer i. m. 917.

²⁷⁾ Eggerer p. 161. — I. még Kürer A.: *A magyar pálosrend története.* Bp. 1889. p. 46. és Pámer i. m. 919.

²⁸⁾ Eggerer p. 240.

²⁹⁾ Wenzel Gusztáv: *A turini békekötés (okmányai).* Magyar Történelmi Tár XI. 1862. p. 104.

³⁰⁾ Alsáni i. m. p. 83.

³¹⁾ V. ö. Rupp J.: *Buda-Pest és környékének helyrajzi története.* Pest, 1868. p. 198. jegyzet.

³²⁾ *Anonymi Hungarici historia . . . Pestini 1799.* p. p. 9—74.

³³⁾ i. h.

³⁴⁾ i. h.

³⁵⁾ *Egy magyar szerzet. »Magyarország» 1902. jún. 27. sz.*

³⁶⁾ i. m. p. 924—927.

- ³⁷⁾ Gyöngyösi 87.
³⁸⁾ Eggerer p. 284—286.
³⁹⁾ Zákonyi i. m. p. 32—33.
⁴⁰⁾ Rupp i. m. Ferrariust idézi p. 197.
⁴¹⁾ Fuhrmann i. m. p. 184.
⁴²⁾ i. m. p. 13.
⁴³⁾ Magyar ereklyél. Archaeológiai Közlemények. 1863.
⁴⁴⁾ Gyöngyösi 67.
⁴⁵⁾ Vita divi Pauli. Liber miraculorum e. 67. fol. 21.
⁴⁶⁾ Zákonyi i. m. p. 31—32.
⁴⁷⁾ Garády i. m. p. 9.
⁴⁸⁾ i. m. p. 157—160.
⁴⁹⁾ 64.
⁵⁰⁾ p. 246—47.
⁵¹⁾ Vita divi Pauli. fol 10.
⁵²⁾ V. ö. Von den Steinen, Wolfram: Vom heiligen Geist des Mittelalters
 Breslau. 1926. 308 p.
⁵³⁾ p. 170.
⁵⁴⁾ Notitia Hungariae Novae... Tom. III. p. 447.
⁵⁵⁾ i. m. p. 173—176.
⁵⁶⁾ Budapest művészete a török hódoltság előtt. Bp. p. 85.
⁵⁷⁾ A Szent Pálról címzett budai pálos zárda. Magyar Sion 1865. p. 920—923.
⁵⁸⁾ Buda sacra sub priscis regibus. Viennae 1774. p. 54.
⁵⁹⁾ Historia critica. Tom X. p. 716.
⁶⁰⁾ Eggerer p. 238.
⁶¹⁾ Ferrarius Sig.: De rebus Hungaricae provinciae ordinis praedicatorum.
 Viennae 1637. p. 202.
^{61a)} L. még Zákonyi i. m. p. 49—50.
⁶²⁾ Divald i. m. 48—49.
⁶³⁾ A budai királyi várpalota kápolnája. Pest, 1862. p. 6—10.
⁶⁴⁾ Uxa József: A budavári királyi kápolna s a »M. kir. udvari és várplébánia«
 története. Bp., 1934. p. 90—91.
⁶⁵⁾ Katolikus lexikon III. k. p. 80.
⁶⁶⁾ Divald i. m. p. 50.
⁶⁷⁾ Divald i. m. p. 16. — Rupp i. m. p. 165.
⁶⁸⁾ Schönherr Gyula: A római Casanate-könyvtár Korvin-kódexe. Magyar
 Könyvszemle, 1904. p. 435—469.
⁶⁹⁾ Zákonyi i. m. p. 66.